

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Gorno-Altaysk'taki Politik Baskılar (1922-1953), Arşiv Belgeleri ve Materyaller. Ed. Ekeyev, N. B. vd., S.S. Surazakov Altayistik Araştırma Enstitüsü, Gorno-Altaysk, 2017, 272 s.*

İbrahim Dilek**

Rusya Federasyonu içinde *Repressiya* ile ilgili bilimsel çalışmalar genel olarak 1990'lı yıllarda başlamıştır. Rusya Federasyonu Yüksek Sovyeti'nin 18 Ekim 1991'de uzun süren devlet terörü ve zulmünü kınayarak *Repressiya* mağdurlarının rehabilitasyonu ile ilgili 1761-1 sayılı yasayı kabul etmesi ve Rusya Federasyonu Başkanı V.V. Putin tarafından imzalanarak 9 Mart 2016 tarihli 67-FZ sayılı "Rusya Federasyonu Siyasî Baskı Mağdurlarının Hafızasının Sürdürülmesi ile Bağlantılı Bazı Yasama İşlemlerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"un yürürlüğe girmesiyle birlikte bu çalışmalar yasal bir dayanağa kavuşmuştur. İşaret edilen kanununun 18.1. maddesine göre,

* [Екеев Н.В. (отв. ред.), Каташев М.С., Эшматова Г.Б. *Политические Репрессии в Горном Алтае (1922 – 1953 гг.) Сборник архивных документов и материалов.* Министерство образования и науки Республики Алтай Бюджетное научное учреждение Республики Алтай "Научно-исследовательский институт алтаистики им. С.С. Суразакова", Горно-Алтайск, 2017, 272 с.]

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Dilek, İbrahim. "Ekeyev, N. B. (Başredaktör), Kataşev, M. S., Eşmatova, M.S. Gorno-Altaysk'taki Politik Baskılar (1922-1953), Arşiv Belgeleri ve Materyaller. S.S. Surazakov Altayistik Araştırma Enstitüsü, Gorno-Altaysk, 2017, 272 s." *bilig*, no. 97, 2021, ss. 229-236.

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Ankara/Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-3697-4088
ibrahim.dilek@hbv.edu.tr

“Federal devlet organları, Rusya Federasyonu kurucu birimlerinin devlet iktidar organları ve yerel özyönetim organları, Rusya Federasyonu mevzuatı uyarınca yetkileri dahilinde, siyasî baskı mağdurlarının anısını yaşatmak ve mağdurların anılarını yaşatmaya yönelik örgütsel veya vatandaşların bireysel faaliyetlerini desteklemek için tedbir alma hakkına sahiptir. Siyasî baskılar, özellikle, kitlesel baskı kurbanlarının mezar alanlarını belirleme ve iyileştirme, siyasî baskıların tarihine ilişkin arşiv belgelerini belirleme, müze sergileri oluşturma ve yenileme faaliyetlerinde bulunma hakkına sahiptir.” Kanunun başka bir maddesinde ise, “Kitlesel baskı kurbanlarının gömüldüğü yerin tespit edilip bulunması durumunda, yerel özyönetim organı, kültürel miras varlıklarının korunması için bölgesel kuruluşa, nesnenin konumu ve hakkındaki bilgilerin eklenmesiyle birlikte kültürel miras nesnesinin işaretlerini içeren bir belgeyi kayda geçirilmesi için tarihi ve kültürel değeri tespit amacıyla başvuruda bulunur,” ifadesi yer almaktadır. Kanunun yürürlüğe girmesi, bir açıdan konuyla ilgili bilimsel çalışmaların yapılıp yaygınlaşmasına duyulan ihtiyacın bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Yukarıda künyesi verilen eser, işte bu ihtiyacı gidermek amacıyla hazırlanmıştır. Esasında, Altay Cumhuriyeti 1 Aralık 2004 tarihinde 61 RZ sayılı “Siyasî Baskı Mağdurları İçin Sosyal Destek Önlemleri Hakkında Kanun” ile daha önceden *Repressiya* mağdurları ve yakınları için bir kanun çıkarmıştı. Çıkarılan bu kanun, daha çok mağdurlara sosyal ve ekonomik destek verilmesiyle ilgilidir. Verilen destekler arasında devlet tarafından yaptırılan konutlardan %50 indirimle yararlanmak, keza kamu hizmetlerinden %50 indirimli faydalanmak, yurt içi ulaşımda indirimler, sosyal hizmetlerden ücretsiz faydalanma, el konulan mülkün iadesi, bu mümkün değilse değerlendirmeye göre belli bir miktar ödenmesi vs. mevcuttur. Ayrıca bütün Rusya’da *Repressiya* mağdurlarını anma günü olan 30 Ekim’de Altay Cumhuriyeti’nde de çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir.

İstatistiklere göre Altay Cumhuriyeti’nde 10.618 kişi *Repressiya* mağduru olmuş, 1.988 kişi idam edilmiştir. Bu infazların büyük kısmı Kızıl Özek’te gerçekleşmiştir. 2016 yılı itibariyle bu mağdurların 611’i hayattadır. Şimdiye kadar, Gorno-Altaysk’daki siyasî baskının tarihi üzerine dokümantasyon nitelikli, resmî belgelere dayalı özel bir çalışma mevcut değildir¹. Burada tanıtıp değerlendireceğimiz kitap, bir proje² kapsamında hazırlanmış ve bel-

gelere dayalı ilk çalışmanın sonuçlarını içermektedir. Kitap, Altay Cumhuriyeti için bölgesel tarih yazımını bir ölçüde genişletmeyi, yakın geçmişin birçok tartışmalı sorununun anlaşılmasına katkıda bulunmayı ve eserde neşredilen belgeler yoluyla dönemin Altay Dağları'ndaki siyasî baskıların seyirini objektif olarak incelemeyi mümkün kılmaktadır. Araştırma konusunun kronolojik çerçevesi 1922-1953 yıllarını kapsamaktadır.

Kitap, 1922-1953 yılları arasında Altay bölgesinde uygulanan siyasî baskılarla ilgili toplam 131 arşiv belgesini içermektedir. Seçilen zaman dilimi ülke ve bölge tarihindeki dönüm noktalarına göre belirlenmiştir. Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi'nin 1 Haziran 1922'deki kararı ile Altay bölgesi Rusya'nın bir parçası olarak kabul edilmiş ve "Oyrot Özerk Bölgesi" kurulmuştur. 1953 tarihi ise, Sovyet toplumunda Stalinizmin tasfiye edilme sürecinin başlangıcıdır. Nitekim, 27 Mart 1953 tarihli SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlığı Kararnamesi'ne göre af ve siyasî baskı kurbanlarının rehabilitasyon süreci başlatılmıştır.

Eserde yer alan belgelerin tarama işlemleri 2015-2017 yılları arasında yapılmıştır. Kitapta Novosibirsk Devlet Arşivlerinden alınan belgeler, Altay Cumhuriyeti Bolşevik Partisi'nin tutanakları, Parti'nin NKVD (İçişleri Halk Komiserliği) ile yazışmaları, VKP (Bütün Birlik Komünist Partisi) belgeleri, özellikle VKP'nin Oyrot Bölge Komite Bürosu'nun kararları, VKP'nin Oyrot Bölge Komitesi için OGPU (Tüm Birlik Devlet Politik Yönetimi: 1923'ten 1934'e kadar faaliyet yürüten SSCB'nin gizli polis servisi) ve NKVD'ye sunduğu notlar, soruşturma tutanakları, Oyrotskiy Kray ve Oyrotskiy Komsomolets gibi bölgesel gazetelerden derlenen haberler ve sair materyaller yer almıştır.

Eseri hazırlayanlar, faydalandıkları belgelerin biçimsel özellikleri ve dil hatalarını değiştirmeden vermekle birlikte, daktilo edilmiş metinleri yazan stenografların yazım hatalarını ve eksikliklerini düzeltmişlerdir. Okunamayan metin parçaları ise, <...> şeklinde gösterilmiş, açıklanması gereken yerlerde ise sayfa altlarına gerekli notlar düşülmüştür.

Belgeler seçilirken belirtilen zaman dilimi içerisindeki genel atmosferi karakterize edenlere önem verilmiş ve kronolojik sıra takip edilmiştir. Böylece okuyucu, bu belgelerden soruşturmaların prosedürü ve aşamalarını detaylı

olarak görme imkanına sahip olmaktadır. Fakat, hazırlayanlar, eseri eksik kılan iki hususu belirtmekte fayda görmüşlerdir: Bunlardan ilki, hâlâ bazı arşiv belgelerinin erişime kapalı olması; ikincisi ise, kişisel hakları koruyan kanunlar dolayısıyla bazı şahıs isimlerinin geçtiği belgeleri yayımlama imkânından mahrum kalmalarıdır.

Yukarıda vurgulandığı gibi çalışma, millî tarih yazımına katkıda bulunacak ve belirtilen yıllar arasındaki dramatik olayların anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Önsöz'ü müteakiben eser, dört ana bölümden oluşmaktadır:

I. Bölüm: *1922-1929 Yılları Arasında Gorno-Altaysk'taki Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Politik Durum* (11-44 ss. / 11-15 numaralı belgeler).

II. Bölüm: *Köylülerin Mülksüzleştirilmesi* (44-117 ss. / 16-51 numaralı belgeler).

III. Bölüm: *1934-1936 Yıllarındaki Siyasî Baskılar ve Kitlesele Baskıların Zirvesi* (117-145 ss. / 52-114 numaralı belgeler.)

IV. Bölüm: *1953'ten Günümüze Kadar Siyasî Baskı Kurbanlarının Rehabilitasyonu* (145- 200 ss. / 115-131 numaralı belgeler.)

Eserin özünü oluşturan bu dört bölümden sonra *Belgelerin Listesi* (240-258 ss.), *Kısaltmalar Listesi* (265-270 ss.), *Kullanılan Kaynaklar ve Literatür Listesi* (270-271 ss.) ile çalışma tamamlanmaktadır. Yukarıda zikredilen dört bölümde yer alan belgelerin içeriği ana konular hâlinde şu şekildedir:

Kayda geçirilen belgelerin bir kısmında Oyrotya'daki (Altay Cumhuriyeti) güncel ekonomik durumun kötülüğü, bu durum nedeniyle siyasî gelişmedeki zayıflık; yeni sisteme, özellikle ateizme karşı kilisenin tutumuyla birlikte kaçakçılık ya da hırsızlık gibi polisiye olaylar yer almaktadır. Belgelerde zorla çalışma cezalarına çaptırılan kişilerin polislin sıkı denetimi altında olduklarından da bahsedilmektedir.

Kitapta Oyrot Özerk Bölgesi'ndeki dinî mezhepler hakkında bilgiler de mevcuttur. 26 Nisan 1925 tarihli rapora göre Oyrotya'daki daki en güçlü dinî mezhep 'Eski İnananlar' olup, sayılarının 5000'den fazla olduğu zikredilmektedir. Bunun yanında 'Yedinci Gün Advenistleri'nin de Manjerok Köyü'nde 18 kişilik bir grup ve Kureyev Gölü kıyısında 17 kişilik ikinci bir grup olarak var olduklarını fakat aralarında bir ilişki bulunmadığı üzerinde durulmaktadır. Raporda Eski İnananların yerli halka (Altay Türklerine) karşı

sert bir sömürü içinde oldukları kaydedilmiştir. Hristiyan gruplarla birlikte Altay Türklerinin din adamları olan 'Kam' ve 'Carlıkçı'ların kimliklerinin tespiti, cezalandırılmaları da belgelerde yer almıştır.

1920 ve 1930'lu yıllara ait belgelerde en çok dikkati çeken hususlardan biri, tarım ve hayvancılıktaki yetersizlikler ve bu ekonomik sonuçlardır. 'Kulak'ların hayvanlarını telef etmeleri de ekonomiyi olumsuz etkileyen unsurlardan biri olarak kayıtlara geçmiştir. Belgelerin önemli bir kısmı Kulaklarla ilgilidir. Bu belgelerde Kulaklara karşı sert uygulamalar, tutuklanmaları, sahip oldukları ve el konulan varlıklarının dökümünün çıkarılması, kolektif çiftliklerin kurulmasında Kulak engelinin aşılması üzerinde durulur. Kulakların el konulan mallarıyla ilgili bir belge, kitapta 127 numarayla kayıtlıdır. Belgede Kulak olarak suçlanan A. N. Kazantsev'in el konulan mallarının dökümü verilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Sağım inekleri, atlar, koyun ve kuzular, marallar, yatak, hamut, maral derisi, kızak, yay, bileği, dolap, bel peteği vs. Kulakları bir sınıf olarak tasfiye etme ve tamamen ortadan kaldırma amacı belgelerde açıkça kayıtlıdır. Kulakların sebep olduğu israf ve toplu hayvan katliamının önlenmesi ve bu amaçla Kulakların sahip oldukları varlıkların envanterinin çıkarılması gerektiği vurgulanır. Belgelerde Kulaklara karşı aktif olarak savaşmayanların da suç ortağı kabul edileceği yazılıdır. Kulaklarla birlikte halk düşmanlarının tespit edilmesi, Anti-Sovyet yapılanmalar, karşı devrimci faaliyetler, Troçkistler vs.'nin tespiti ve alınması gereken tedbirlerle birlikte bunlara karşı uygulanan fiziksel baskının artırılması taleplerini içeren belgelerin sayısı da az değildir.

Komünist Parti'nin örgütlenmeleri, kadınları örgütün içine dahil etme çabaları, yoksulların parti ve toplantılara aktif katılımını ve parti disiplinini sağlamak, bölgesel kurul seçimleri ve bu seçimlerde yaşanan olaylar, tartışmalar, toplantılarda insanların birbirlerini Kulak olarak suçlamaları ve çıkan kavgalar, Parti'den ihraç edilenler vb. konular da kayıtlarda kendine yer bulmuştur.

Belgelerde dikkat çeken hususlardan bir diğeri, sisteme karşı örgütsel davranış taşıyan grupların yapılanmaları ve faaliyetleriyle ilgili olanlardır. Bunlardan ikisi 49 ve 58. numaralı belgelerde kaydedilmiştir. 3 Kasım 1931 tarihini taşıyan 49 numaralı belgede Koş Agaş'ta çıkması muhtemel bir isyan ve Özerk bir Kazak devleti yaratma çabalarının tespiti edildiği

kaydedilmiştir. Tespit edilen bu örgütün Şubat 1931'de tasfiye edilerek 81 kişinin yok edildiği, 54 kişinin de yargıya teslim edildiği kaydedilmiştir. Aynı belgede aralarında 6 şamanın da bulunduğu benzer bir organizasyonun kurulduğu ve bu organizasyonun da Nisan 1931'de tasfiye edildiği belirtilmektedir. 22 Ağustos 1936 tarihli ve 58 numaralı kayıtlı belgede ise, Altay Türklerinden oluşan karşı devrimci milliyetçi bir grubun isyan hazırlığı içinde olduğu ifade edilmiştir. Belgeye göre S.S. Safranov, bu grubun lideridir. Safranov'la birlikte on altı kişinin de adı geçer. İddiaya göre amaçları bütün Altay'da teşkilatlanmak suretiyle Oyrotya'da Sovyet iktidarını devirmektir. Örgütün bütün üyeleri Ceza Kanunu'nun 58. maddesinin 2. ve 11. firkalarına göre yargılanırlar. Kanıt olarak ise ele geçirilmiş 14 adet av tüfeği, 3 adet küçük çaplı tüfek, 2 adet Browning marka tabanca gösterilir.

Kitapta yer alan belgelerin bir kısmı Altay'a getirilen sürgünlerle ilgilidir. 30 Ocak 1950 tarihli (113 numaralı) belgeye göre Altay'ın Turaçak bölgesine toplamda 297 kişiden oluşan 75 Alman ailesinin iskan edilmiştir. Fakat fiziksel imkanları geliştirmenin zorlukları, konutların yetersizliği ve mevcut olanların da sağlıksız şartlar taşıması çeşitli hastalıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durumun sebebi, 1940 ve 1950'li yıllarda Altay bölgesinin bir sürgün yeri olarak seçilmiş olmasıdır. İlk sürgünler, II. Dünya Savaşı öncesinde ve savaşın ilk yıllarında gelmeye başlamıştır. Bunların 715'i Alman, 306'sı Litvanyalı, 173'ü Moldovalı ve Gagauz, 13'ü ise Kalmuktur. En fazla sürgün 655 kişi ile Turaçak'tadır. Onu 202 kişi ile Mayma ve 158 kişi ile Ongüday bölgeleri takip eder. Bu sürgünlerin önemli bir kısmı Moğolistan'a uzanan Çuy yolunun yapımında çalıştırılmışlardır.

Kitapta yer alan bazı belgeler de Repressiya sırasında suçlu bulunup bir kısmı idam edilenlerin aklanmasıyla ilgilidir. Bunlardan biri Altay Türklerinden Sanaa Trifon Vasilyeviç ile ilgili olandır. 1896'da Ulagan'da doğan Vasilyeviç, Eylül 1937'de SSCB Ceza Kanunu'nun 58. maddesinin 2, 4 ve 11 fıkralarından yargılanarak infaz edilmiştir. 3 Kasım 1956 tarihinde Altay Bölge Mahkemesi Vasilyeviç'in suçsuzluğuna karar veren hükmü açıklamıştır. Aklananlardan bir diğeri ise A. M. Somoşkin'dir. 1885 doğumlu bir Rus papaz olan Somoşkin, Altay'da Mayma bölgesinde rahiplik yaparken tutuklanmıştır. Eşinin 14 Mayıs 1956 tarihinde kocasının akıbetini öğrenmek için verdiği dilekçeye 23 Aralık 1957 tarihinde cevap

verilir. Mahkeme, Somoşkin'le ilgili olarak verilen hükmü geçersiz sayarak davayı kapatır.

Kitapta yer alan son belge ise Repressiya kurbanlarının aklanması ile ilgili 1981-2015 yılları arasında açılan davaların istatistiksel bilgisini içermektedir. Altay Cumhuriyeti Nüfus Müdürlüğü ve Arşivleri Komitesi'nin kayıtlarına göre bu yıllar arasında toplam 3520 dava açılmış, bunların tamamına yakını haklı bulunmuştur.

Sonuç olarak, bazı belgelerini içerikleriyle birlikte tanıtıp değerlendirmeye çalıştığımız eser, Altay Cumhuriyeti'nin yakın tarihine ışık tutarak, Repressiya döneminde bölgede yapılan uygulamaları gözler önüne sermektedir. Yukarıda bahsedilen iki sebepten (bazı arşiv belgelerine erişim yasağı ve kişisel hakları koruyan kanunlar) dolayı bu ve benzeri çalışmalar şimdilik nispeten eksiktir. Arşivlere tam erişim sağlandığında, özellikle Stalin döneminde yapılan uygulamalar bütün açıklığıyla ortaya çıkacaktır. Yazının girişinde işaret edildiği üzere Altay Cumhuriyeti'nde resmî kayıtlara göre 10.618 kişi Repressiya mağduru olmuş, 1.998 kişi ise idam edilmiştir. Belgeler tamamıyla ulaşılabilir olduğunda hazırlanan kitabın bugünkü önemi ve başarısına rağmen ne kadar eksik olduğu anlaşılacaktır. Kitabın içeriği, ileride daha kapsamlı olarak yapılacak çalışmalara zemin hazırlaması bakımından önemli olduğu gibi Altay Cumhuriyeti özelinde bütün SSCB'de uygulanan tiranlığa da örneklem oluşturacak niteliktedir. Eserde yer alan 131 belge, henüz açığa çıkmamış milyonlarcasının özüdür.

Açıklamalar

- 1 Altay'daki Repressiya kurbanlarıyla ilgili olarak anı ve hafıza niteliği taşıyan bir eser, daha önce üç cilt halinde yayımlanmıştı: “*Книга Памяти Жертв Политических Репрессий в Республике Алтай*, В 3 т. Т. I-III. Горно-Алтайск: Юч-Сюмер, 1996–1998–2003. 285+336+246с.” (*Altay Cumhuriyeti'ndeki Siyasî Baskı Kurbanlarının Anı Kitabı*, 3 Cilt, Üç Sümer yay., Gorno Altaysk, 1996-1998-2003. 285+336+245 s.) Bu kitapta Repressiya'ya maruz kalan kişilerin kısa biyografileri tutuklama ve infaz tarihleri verilmiştir. Ayrıca, 1917-1939 yılları arasında Stalinizmin Altay Cumhuriyeti'ndeki etkilerini ortaya koymak amacıyla 25-27 Eki 2017 tarihleri arasında Gorno-Altaysk'ta yirmi beş bilim insanının katıldığı bir sempozyum düzenlenmiş, sunulan bildiriler daha sonra kitap olarak da yayımlanmıştır. Bk., Екеев Н.В.

- *Gorno-Altaysk'taki Politik Baskılar (1922-1953), Arşiv Belgeleri ve Materyaller. Ed. Ekeyev, N. B. vd., S.S. Surazakov Altayistik Araştırma Enstitüsü, Gorno-Altaysk, 2017, 272 s.* •

(отв. ред.), Каташев М.С., Эшматова Г.Б., Национальный Регион России В Эпоху Революционных Преобразований И Становления Политической Системы Сталинизма. 1917–1939 Гг. (На Примере Ойротии –Горного Алтая), Материалы межрегиональной научно-практической конференции (г. Горно-Алтайск, 25–27 октября 2017 г.) Горно-Алтайск, 2018.

- 2 Projenin tanıtımı için bk. Екеева Н. М., *Первый заместитель Председателя Правительства Республики Алтай*, Национальный Регион России В Эпоху Революционных Преобразований И Становления Политической Системы Сталинизма.1917–1939 Гг.(На Примере Ойротии – Горного Алтая) Материалы межрегиональной научно-практической конференции (г. Горно-Алтайск, 25–27 октября 2017 г.) Горно-Алтайск, 2018.